

František Šmahel

JAN HUS

ŽIVOT A DÍLO

Snážil jsem se psát přístupně, přesto v kapitolách o Husově filozofii a teologii může jít o četbu pro někoho nesebnou. Husovu přístup k subtilním otázkám soudobé scholastiky a dogmatiky se však nelze vyhnout, neboť pro něj a jeho životní při znamenaly velmi mnoho. Osobní zaujetí postavou nemusí nutně vést k vylepšování jejího dějinného obrazu. V mnoha životopisech je Husovi taktka od jeho narození přisouzena role mučedníka nebo heretika. Tato kniha naopak bude sledovat, jak se Hus postupně stával Husem.

I.

CHLEB, LATINA A ŠACHY

Pokud bychom hledali výrazné znaky Husova dětství a mládí, mohly by to být právě tyto tři. Chleba měl zprvu zoufalý nedostatek, latina se stala náplní jeho školního vzdělání, jazykem, v němž mýsl a v němž se domluvil po celém západokřesťanském světě. Konečně šachy zaháněl dlouhou chvílí, nalézal v nich potěšení a hrál je s urputnou vášní, za níž se později stvrdil. Postupně se k této zvláštní pojmové trojčlence dostaneme, nejdříve se však pokusíme osvětlit záhady kolem roku a místa jeho narození.

O první polovině života českého reformátora Jana Husa spolehlivě víme jen málo. Nejstarší úřední zpráva o něm pochází až z tzv. suchých dnů před sv. Michalem, které roku 1393 připadly na období mezi 17. a 20. zářím. Jan z Husince tehdy celkem úspěšně složil bakalářské zkoušky, jež mu otevřely cestu k první promoci.¹ Nejspíše už v této době měl podle svého rodiště přezdítku „I Hus“.² Tomuto zatím nevyřazenému bakaláři prostého původu by tehdy nikdo nepředpovídal, že se jednou stane známým v celé soudobé Evropě a že až do počátku třetího tisíciletí nevyminí z živé paměti stoupců i odpůrců dávno již mrtvé české reformace. Spolehlivých údajů z předchozí doby, jak se záhy dozvíme, prameny poskytlují přece jen více. I nadále však mezi nimi bude chybět rok Husova narození.

Přibližme si nejprve, jak historici v tomto případě postupovali a postupují. Vodítkem jsou jim především Husova slova v *Knížkách proti kněžím kuchmistrovů* z roku 1414, podle nichž mu tehdy ještě nebylo paděsát let.³ Ze souvislosti plyne, že mu nešlo o určitý rok, který ani nemusel znát. Tak jako tak by datum narození bylo nutno klást před rok 1370. Když připustíme, že Hus s vysvěcením na kněze neotál, muselo mu podle předpisů církevního, tzv. kanonického práva být v době jeho dosazení nejméně 24 let. Byl-li rok 1400 prvním v jeho kněžské dráze, dostali bychom se k roku 1376. Bakalářem by se v tom případě stal již v sedmnácti letech, což by bylo neobyčkle brzo. Záhy po vysvěcení, podle jeho vlastních slov již v roce 1401, Hus začal kázat. Jelikož kanonický věk byl u kazatelů třicet let, dostali bychom se k roku 1371. Pokud by se i na Husa vztahovala výška Johlána z Vodňan, že někteří mládí kazatelé začínají vystupovat na kazatelnu dřív, než by měli, bylo by možné klást datum jeho narození až do let 1372–1374, jelikož přesného data Husova narození se nelze spolehlivě dobat, psát nepohlíbíme, když ho položíme do počátku 70. let 14. století.⁴

Úřední záznamy o svěcení kleriků a zvláště kněží byly pro církevní správu stejně nezbytné jako matřiky pro dvě tehdejší pražské univerzity. A jelikož máme pro pražskou diecézi zachován seznam svěcenců z let 1395–1416, měli bychom mít alespoň v této věci oporu. Není tomu tak. Jediný kandidát kněžského svěcení, který vůbec přichází v úvahu, je jistý *Johannes Michalis de Hussinere*, vysvěcený 3. dubna 1400 v pražské katedrále na jáhna.⁵ Pokud by dotyčný splnil všechny podmínky, mohl by přijmout kněžské svěcení již 12. června, případně 18. září téhož roku. Žádný záznam tohoto druhu v seznamu nenajdeme, což není jediná nesrovnalost, s níž se badatelé musí vyrovnat. Jestliže prokazatelně jde o seznam neúplný, pak vlastně ani údaj o jáhnovi Janovi, synu jistého Michala, se nemusí vztahovat k historickému Husovi.

Svěcení zpravidla byli do seznamu zapisováni podle diecézí a tzv. arcijáhensství. Jan Michalův překvapivě figuruje mezi svěceními z arcijáhensství boleslavského, v němž se však žádná lokalita s názvem Husinec nenalézala. Nejblíže vesnička tohoto jména ležela nedaleko Roztok, které příslušely k arcijáhensství pražskému. Běžně se však stávalo, že kandidát na kněžství byl po splnění všech náležitostí vysvěcen i jinde, zejména v Praze. Husův kolega Jakoubek ze Strýbra dosáhl svých svěcení ve třech různých arcijáhensstvích, z čehož plyne, že údaje tohoto druhu nejsou vždy směrodatné. A je tu ještě jedna nesrovnalost. Před jménem Jana Michalova z Husince není uveden titul mistr, kterým historický Hus byl již od roku 1396. Jelikož tomu tak nemuselo být, a ani ve všech známých případech nebylo, lze vynechání titulu připustit.⁶

Žádný soudobý pramen sice jihočeský Husinec nedaleko Prachatic jako rodiště reformátora Jana Husa nezmiňuje, nikdo však o něm od konce 16. století vážně nepochyboval. Oba přední Husovi životopisci moderní doby Jan Sedlák v roce 1915 a Václav Novotný o čtyři roky později, se rovněž přidrželi tradičního mínění. Po jistých pochybnostech, které se porůznu objevovaly v denním tisku, Jindřich Vančura v roce 1923 dosti kategoriicky označil za Husovo rodiště vsi Husinec u Klecan. V živé diskusi, do níž se mimo jiné opakovaně zapojili Václav Novotný a Josef Pekař, žádné průkazné, tím méně konečné řešení nepadlo. Jestliže se později odborní i veřejné mínění přiklonilo k jihočeskému Husinci, bylo to spíše vívem silné tradice než na základě nesporných důkazů. Také vše, co se někdy barvitě vykládá o Prachaticích a jejich škole, v níž Hus údajně získal nižší vzdělání, nemá oporu v pramenech. To ještě neznamená, že některé podpůrné okolnosti, například Husovy blízké vztahy k staršímu kolegovi Křišťanovi z Prachatic nebo ke „krajánovi“ notáři Václavu z Prachatic, neznamenají přesvědčivě. Navzdory pochybám proto nelze očekávat, že by jihočeskému Husinci bylo možné upřít jeho nejvýznamnějšího rodáka.

Pokud by se zápis v Knize svěcení z 3. dubna 1400 skutečně vztahoval k Janu Husovi, věděl by bychom, že se jeho otec nazval křestním jménem Michal. Hus se o něm nikde nezmiňuje, zato však jednoho z vzpomínaná svou matí, která

ho naučila říkat „Amen, tak bůh dají“. V dopise z Kostnice s datem 16. června 1415 Hus požádal svého mladšího kolegu, mistra Martina z Volyně, aby dohlédl na syny jeho bratra. Raději by byl, kdyby je mistr Martin nechal vyučit řemeslu, neboť se obával, že by duchovnímu stavu neuložili tak, jak by se slušelo.⁸ Za okolností blíže neznámých, asi po bratrově smrti, Hus přijal své synovce do kazatelské školy při Betlémské kapli, kde však zřejmě neprojevil dispozice pro kněžskou dráhu.⁹ Vzhledem k tomu, že Volyně neleží daleko od Husince, mohl by být mistr Martin právem považován za dalšího krajana. K němuž měl Hus blízko. Stejně tak ovšem mohl jít o nahodilou shodu vyplývající z jiných důvodů, pro které si Hus vyhlédl tohoto Martina z Volyně jako čekatele na místo druhého kazatele v Betlémské kapli.

Není divu, že bychom o dětství a dospívání hlavní postavy našeho příběhu chtěli vypátrat co nejvíce. Jiní již tomu věnovali nemalé úsilí, přesto se však nevymanolli z čirých domněnek. Proto také úvahy o zádumčivém, nikoli však pochmurném dísaném kraji kolem Husince, jenž přispěl „k vychování svých rodáků v povahy pevné, hluboké, rázovité, neústupné“, vypovídají více o mentálním rozpoložení novodobého životopisce než o historickém Husovi. Podobné dobové podmiňné jsou i sociologické úvahy dokládající Husův původ z jakési mytické jihočeské povahy.¹⁰ Také drobnohledné topografcko-genealogické studie zatím k poznání Husova mládí ničím nepřispěly. Domněnka, že Husův otec se díky své zámožnosti vyplatil z poddanství, sice nevybočuje z dobových možností, je však stejně nepodložená jako jiná domněnka, podle níž se náš Jan narodil anebo alespoň mládí prožil jako poddaný královské moci.¹¹

Nevíme-li zcela bezpečně, kde Jan Hus poprvé spatřil světlo světa, musíme se spokojit s předpokladem jeho vesnického původu. Ať se již narodil jako syn poddaného či svobodného sedláka, povozníka či chudického šlechtice, v zásadě měl stejnou možnost povznést se mezi kleriky a vzdělance, avšak pouze tehdy, pokud k tomu měl přírozené dispozice, nezbytnou plí a především hodně štěstí. To v podobných případech většinou spočívalo v tom, že si místní faráři, olářníci nebo učitel nadaného chlapce povšimli, přijal ho mezi farní žáky-zpěváčky nebo ho doporučil některému ze sousedních kolegů. V malé vsi Husinci u Klecan kostel nikdy nebyl, ale vzhledem k blízkosti Prahy cesta ke vzdělání mohla být odtud kratší. Také v jihočeském městyse Husinci fara nebyla, pouze filiální kostel, který snad přišel k fáře v Lazišti nebo ve Vlachově Břeví. Tak jako tak by to byly nejspíše blízké Prachatice, kde se nadaný chlapec mohl uplatnit jako zpěvák v místním kostele a odkud pak případně mohla vést jeho cesta do Prahy.

Prachatice ležící na Zlaté stezce náležely ke zboží vyšehradského probošta, jímž byl v letech 1368–1381 Jan Soběslav, syn markraběte Jana Jindřicha a synovce císaře Karla IV. Radnice zde tehdy ještě ovládali Němci, město samo již však bylo naplňováno Zlatou matersky nazvanou v takových případech dosti

obůžné, ne-li nemožné, což platí i pro mistra Křišťana z Prachatic. Na stránkách naší knihy se tento rektor pražské univerzity a proslulý astronom objeví častěji. Nyní proto, že právě on mohl zhruba dvanáctiletého Husa vzít s sebou, když se v polovině 80. let sám vydával za studiem do Prahy. Nemeně lákavý je další předpoklad, že Hus jako pomocník u svého krajana v Praze bydlél, a to nejpozději od roku 1390, kdy si Křišťan jako novopověčený mistr svobodných umění musel pořádit vlastní příbytek.¹²

Ne ve všem jsme odkázáni na pouhé dohady. Venkovští faráři i jejich vikáři si jako své pomocníky při liturgických obřádech zpravidla vybírali bystré chlapce s dobrou pamětí, u nichž rozpoznali talent pro církevní zpěvy. Návčik zpěvu se neobešel bez elementární výuky čtení i psaní. Tito chlapi na některých zámožnějších venkovských farářích tak tvořili zárodečnou školu. Nežítka mezi nimi byli i druhorození synové místních drobných šlechticů, kteří měli živobytí hledat ve službách církve. Ať již to bylo na kůru v Prachaticích či jinde, Hus na své zpívání v chlapeckém sboru po mnoha desetiletích zavzpomínal ve *Výkladu modlitby Páně*: „Když sem byl žákem a zpíval sem s jinými vigilie, tak jsme zpívali jedné abychme odbyli.“ A nebyl by to Hus, aby nedodal: „neb jiní sů peníze brali, a s námi zavláčili i zaorali.“¹³ Rozumět je tomu možné tak, že se zpívajícím žákům jen málo dostávalo z toho, co zámožní věřící platili nebo odkazovali za zádušní a jiné zpívané mše.

Z domova zřejmě Jan Hus s žádnou pomocí počítat nemohl. Mládí zůstalo v jeho vzpomínkách spojeno s nepřetržitým hladověním: „Jako já kdy sem byl žákem lačným, uděláje lžici z chleba, dotud jsem jedl hrách, až sem i lžici snědl.“¹⁴ Proto není divu, že se chtěl stát co nejdříve knězem, aby „měl dobré bydlo a rúcho a byl lidem vzáčen“.¹⁵ Když se pak jako mistr mohl o svatých zúčastnit hostin a pitek, nepohrdl těmito radostmi života. Později ho to mrzelo: „Mezi těmi pohřichu hus jest v cnostech od Bělé [zrn. Sarana] oškubaná, neb jest často se na těch hodech přílišně krmila a chudých robotu žrala.“¹⁶ Jedna z epizod jeho mládí, na něž vzpomíná, by nás mohla přivést k datu jeho příchodu do Prahy. Poslyšme, co Hus říká o tzv. vodění biskupa na svátek Mláďáček 28. ledna. Tento den náležel studentům, žákům a mladým klerikům. Vše při něm bylo naruby; maskovaní klerici ovládli školu i kostel a jednomu z nich dokonce bylo dopřáno stát se na několik hodin biskupem. Hus býval přitom, rovněž ve škrabošce, a když společně zvolili jednoho žáka biskupem, posadili ho obráceně, čelem k ocasu, na oslici a přivedli do kostela na mši. „Jako by toto blasemie bylo ještě málo, nesli před ním misu polcvky a džbán s pivem. Po jeho jídle připomínající večerí Páně následovala parodie na požehnání oltářů. Místo obvyklé vůně kadidla se však ozvalo silné zabušení, které ze sebe vydal „biskup“, když lascivně u oltáře zvedl nohu. (Obřad se pak za svitu poehodní opakoval u dalších oltářů. Když se žáci takto dostatečně pobavili, upravili si masky z kožesin a za smíchu přitomných diváků se pustili do tance.“¹⁷

K tomuto barvitěmu líčení Hus připojil povzdech, že v nerozumném mládí byl také „z té rubriky bláznivě“, a zpětně ocenil arcibiskupa Jana z Jenštejna. Že pod trestem klauzy tyto žákovské hry a rozpusťlé tance v kostelích jako neketřanské a nehodné příštích služebníků božích zapověděl. A jelikož zákaz maškarních tanců v prostorách chrámů byl vyhlášen na synodě 16. června 1386, mělo by se „vodění biskupa“ za Husovy účasti odehrát před tímto datem. I kdyby se tato synoda konala o rok později, jak plyne z některých zápisů jejích statut,¹⁸ stále by bylo možné mít za to, že se Hus dostal do Prahy již kolem roku 1385, a že ho tudíž mohl vzít s sebou zmíněný již Křišťan z Prachatic.

Praha, kterou chlapec z Husince poprvé uviděl, působila mohutně, i když ještě neměla tolik věží jako dnes. Jižní věž nedostavěné katedrály již sice naznačovala svoji příští velikost, zatím však zanikala proti zaklenutému chóru a sloupům rozestavěného trojlodi. Týnskému chrámu Panny Marie také věže ještě chyběly, u jiných kostelů byly v dostavbě, zvláště na Novém Městě pražském. Obě velká pražská města byla navzájem uzavřena hradbami a příkopy, každé z nich mělo svoje samosprávné orgány, zvláštní práva a radnici. Výstavba Nového Města založeného císařem Karlem IV. rychle pokračovala, takže ještě před koncem 14. století byly vysvěceny kostely sv. Jindřicha, sv. Klimenta, sv. Apolináře, sv. Michala v Jirchářích i kostel v Emauzích. Kaple Božího Těla na dnešním Karlově náměstí byla dostavěna teprve roku 1393, na své dokončení čekal i osmihranný chrám Panny Marie a Karla Velikého na Karlově. Stavební ruch neutihl ani v klášterních objektech, všude v ulicích bylo ještě vidět hodně nezaostavěných parcel.

Z východu se nad Novým Městem týčil na vyšehradské skále mohutný kapitulní chrám sv. Petra a Pavla, který měl tehdy zhruba dvojnásobnou délku než dnes. Pražský hrad zdáli upoutával pozornost svým gotickým palácem, k němuž v době Václava IV. přibývala kaple Věch svatých, připomínající svými vysokými prosklenými stěnami pařížskou Sainte-Chapelle. Král Václav IV. přesto dával přednost svým dvěma městerským palácům. Jeden od roku 1383 budoval u kostela sv. Benedikta na místě dnešního Obecního domu, druhý zdědil roku 1396 po svém bratru Janu Zhořeleckém západně od kostela sv. Václava na Zderaze. Dalším palácem, do něhož měl Hus v pozdějším věku častěji vstupovat, byl arcibiskupův opevněný dvorec, který se zčásti rozkládal na místě pozdějšího kláštera bosých karmelitánek u kostela sv. Josefa na Malé Straně.

Jakmile rektor Husa zapsal do univerzitní matřiky, stalo se jeho trvalým působištěm Staré Město pražské, v jehož zdech strávil většinu života. Sídlem univerzity se třemi fakultami, artistickou, lékařskou a teologickou, byla Kolej Karla IV., představěná ze čtyř až pěti měšťanských domů s dodnes zachovalým jádrem a arkývem přívodní kaple. Také kolej Václava IV. v místě pozdější mincovny již byla v provozu. Jelikož nejváženější profesori byli vesměs kanovníky hradní kapituly Věch svatých, Hus je dříve nebo později vyhledával v jejich výstavbě

koleji, která se nejpozději od roku 1383 nalézala v někdejší paláci olomouckého biskupa Jana ze Středy na rohu Plataněské a Kaprovy ulice vedle lékařské koleje. Většina výuky však probíhala v tzv. bursách, přibytých profesorů, kteří v nich bydleli spolu se svými studenty. Již nyní je třeba zmínit, že Praha měla dvě univerzity, které dohromady tvořily vysoké učení založené císařem Karlem IV. Studenti menší univerzity, která vznikla z právnické fakulty, byli již většinou zralí muži, v mnoha případech držitelé církevních důstojenství a úřadů, a proto se již z tohoto důvodu nechtěli sdružovat s mladky z nejpochtenější fakulty svobodných umění. Právníci, kteří se souhlasem Karla IV. svoji fakultu roku 1372 povýšili na druhou pražskou univerzitu, měli svoji kolej v živé ulici poblíž kostela sv. Jakuba.

Až do zápisu Jana Husa do univerzitní matricy nemáme žádnou indicii o jeho bydlišti. Pokud prokázal svoji chudobu a byl osvobozen od poplatků za přednášky, mohl se ucházet o místo tzv. fámula (pomocníka) u některého z profesorů kolegátů, u nichž pak byl na byt i stravu. Domácích kolegátů nebylo mnoho, protože místa v kolejích se podle složitého systému přidělovala mistrům všech čtyř univerzitních „národů“. O těchto teritoriálních korporacích se časem dovíme více. Zde stačí dodat, že z mistrů českého národa hned dva mohli Husovi podat pomocnou ruku. Prvním byl významný profesor teologie Mikuláš z Litomyšle, kolegiár v Karolinu již od roku 1384, který při Husově bakalářské promoci na podzim roku 1393 pronesl slavnostní promluvu. Hus později ve svém univerzitním kázání na památku zakladatele univerzity Karla IV. mistra Mikuláše vyzdvihl jako „prozíravého rádce“, což mohlo mít hlubší osobní kontext.¹⁹ V úvahu dále přicházel mistr Štěpán z Kolína, rovněž významný profesor teologie, který Husovi později uvolnil a předal kazatelnu v Betlému. Také o něm bude ještě řeč. Konec konců nemůžeme v této souvislosti zapomenout ani na Křišťana z Prachatic, jemuž Hus čas od času opisoval texty. Bylo to na zakázku, aby si trochu přilepšil, nebo jen z přátelské pozornosti? V každém případě je oprávněné se domnívat, že Jan Hus během studií třel bídu s nouzí.

Vzdělání, které na konci 14. století pražská artistická fakulta poskytovala, bylo obdobné, jaké by Hus mohl získat v Paříži nebo ve Vídni. Jeho základem byl soubor Aristotelových spisů rozdělený do bakalářského a mistrovského cyklu. Učenost se v prvé řadě předávala mluveným slovem, proto předpokladem úspěšného studia byla vynikající paměť. Okruh Aristotelových spisů v zásadě určoval rámec výuky jako vzdělání pro vzdělání. Slabé myšlenkové impulzy nestráčilý vyvést výuku z uzavřeného kruhu. Vinu na tom měla i vzácnost rukopisné knihy. Učební texty nezaměstnání studenti získávali svépomocným opisováním nebo záznamem přednášek podle diktařů, bylo to však za cenu mnoha chyb a nesrozumitelných formulací zavinených též nedostatečnou znalostí latiny.

Systém univerzitní výuky odpovídavna spočíval na kombinaci čteného výkladu (lekce) a rozmluvy mezi učiteli a žákem (disputace). Zakladním, stále se

opakujícím prvkem výkladu Aristotelových i jiných děl bylo hlasité přečtení kratičkého úryvku textu, po němž následovalo všestranné objasnění písemného záznamu, doslovného textu a vlastního myslu. Prvotní formou lekce byly prosté meziřádkové a marginální glosy, které si vyučující i žáci vepisovali přímo do textu. Vyšším stupněm byl komentář v podobě souvislého výkladu, který na pražské artistické fakultě v době Husových studií převládal u domácích mistrů, zatímco někteří mistři cizích národů již přešli k moderním výkladům v podobě svodu otázek, tzv. kvestí. Vlastní text se v tomto typu komentáře již vytratil, jeho jednotlivé tematické části byly osamostatněny, přeměněny v otázky začínající stereotypním slůvkem „zda“ (*antrum*), všestranně rozčebřány a uzavřeny shrnující odpovědí. Vyučující i studenti si svůj úkol ulehčovali zkrácenými kompilacemi pařížských i jiných komentářů, což statuta přísně zakazovala.

Také disputace již měly za sebou dlouhý vývoj. Postupem doby se začaly rozlišovat cvičné disputace od dialektických, v nichž šlo o učený rozbor argumentů „pro“ a „proti“, doktrinálních a sofistických. Jak názvy obou naposled zmíněných druhů napovídají, týkaly se otázek zcela odlišné závažnosti. Zatímco při doktrinální disputaci na pomezí filozofie a teologie bylo zapotřebí prokázat platnost normativního výroku, v druhém případě bylo účelem porazit protivníky v učeném klání o vykonstruované teze, jež připouštěly více řešení (tzv. sofismata). Formální zpracování položené otázky (tzv. kvestice) mělo v druhé polovině 14. století již ustálený postup. Po vyřešení otázky následoval soubor námitek proti jejímu kladnému či zápornému řešení, přičemž proti sobě vždy nemusela stát autorita proti autoritě, ale i autorita proti věcnému důvodu. Úkolem odpovídajícího bylo přesně vymezit pojmy vyskytující se v otázce, dále předpoklady i vlastní problém. Na tento rozbor většinou navazovala hlavní část se závěry a s dodatkovými větami v sylogistické formě.

Bez znalosti scholastického typu výuky, která na univerzitách přežívala až do 16. století, nelze pochopit Husovy učené spisy a vynášet nad nimi hodnotící soudy. To také zatím není snadné, neboť většina rukopisných komentářů dosud leží nepovšimnuta v knihovnách. I když se středověká scholastika z dnešního hlediska může jevit jako zplaněle rozumování o zastaralých poznacích a odtažitých principech, přispívala k rozvíjení teoretického myšlení, jež v některých ohledech, například v uvažování o způsobech vyjadřování, předjímala moderní vědu.

Poměrně různorodé skladbě oborů sedmi tzv. svobodných umění (*artes liberales*), které tvořily základ výuky na artistické fakultě, dávalo soudržnost jejich propedeutické zaměření. Středověká vysoká učená síce převzala z antické tradice rozdělení na trojici (*trivium*) humanitně zaměřených disciplín (gramatika, rétorika, logika) a na čtvero nauk (*quadrivium*) založených na matematickém kalkulu (aritmetika, geometrie, astronomie, musica), rovnoměrně je však nerozvíjela. Právomocněma se udrželo, vlastním vymezením založené na korpusu Aristotelových

děl však více odpovídalo členění na logiku, přírodní a morální filozofii, jež se také objevuje již v nejstarších statutech pražské artistické fakulty.

Hus tak během svého vysokoškolského studia v zásadě mohl získat poznatky v kerémkoli z nabízených oborů, a to v libovolném rozsahu, záběru i časovém sledu. Z celkového počtu 35 knih nebo předmětů, jež se v Praze do roku 1409 přednášely, bylo jen osm předepsáno k bakalářským a dalších patnáct k mistrovským examenům. U všech těchto knih byly závazně stanoveny minimální a maximální délky přednášek. Z jejich prostého součtu plyne, že kandidát bakalářských zkoušek poslouchal povinné přednášky v rozmezí 88 až 118 týdnů. A jelikož dalších zhruba 158 až 237 týdnů řádných lekcí bylo zapotřebí pro dosažení mistrovského titulu, činilo celkové minimum pro dovršení studia 246, maximum pak 355 týdnů. Nezbytnou podmínkou přitom bylo řádné zaplacení předepsaných poplatků, pokud od nich studenti pro chudobu nebyli osvobozeni. Zda si Hus zapsal některé nepovinné předměty, nevíme, naprosto většina studentů se tehdy stejně jako dnes spokojila s povinnými přednáškami a cvičebními kurzy.

V nižším učebním cyklu měla naprosto prvořadě postavení logika, které náležely zhruba tři pětiny celkového souhrnu přednášek. Výuka měla v tomto ohledu standardní ráz, doplnkem k Aristotelovým spisům „staré“ i „nové“ logiky byl oblibený úvod do studia (*Summulae logicales*) Petra Hispana a Boetihův překlad Porfyriova *Uvodu* k Aristotelovým *Kategoriím* (*Isagoge*). Z nepovinných knih se větší pozornosti těšila proměnlivá kolekce malých traktátků s příznačným názvem *Parva logica*. Zbývající obory trivía, rétorika a gramatika, nebyly v Praze zkušebními předměty a pěstovaly se zde převážně jen v privátním zájmu. Na okraji studijního zájmu zůstávaly též některé disciplíny tzv. kvadrivia. Platí to zvláště o matematické prvouce a částečně též o hudební teorii, která se v Praze vykládala podle příručky Jana de Meurs. Nejvýznamnější podíl v geometrii připadal šesti knihám Euklidových *Element*, poněkud méně času bylo vyhrazeno příručkám astronomické povahy. Výuka přírodovědných disciplín spočívala jednak na kompilacích ze spisů pražského profesora Jana Buridana, jednak na komentářích pražského původu. Obdobně tomu bylo s výklady Aristotelových knih morálně filozofického zaměření, zatímco metafyzika byla mezi povinné knihy k mistrovským zkouškám zařazena až roku 1394.

Jen ojedinele si lze učinit představu o skutečném průběhu výuky a jejím souladu se statuty. Celkem spolehlivě však lze mít za to, že se Husův studijní program z naznačené osnovy nevyvíkal. Zprvu postačovalo, aby kandidát bakalářského examenu ve stanoveném termínu předložil soupis povinných i dalších knih, jejichž výklady slyšel při veřejných přednáškách. Některá z povinných knih mohla být studentům odpuštěna za předpokladu, že projevili mimořádnou píli, že nejméně šestkrát předisputovali učili softsmata a že složili přísahu o dodatečném doplnění znalostně. Jitky při veřejných lekcích.

Pokud fakultní rada při představení kandidáta shledala vše v pořádku, byl student řádně pozván ke zkouškám. Po skončení examenu komise v čele s děkanem hlasováním určila pořadí studentů, které připsala k promočním aktu. Učitel vzal svého žáka za ruku, představil jej děkanovi a na své svědomí prohlásil, že kandidát se ovládnutím předepsané látky stal způsobilým přijmout bakalářský grad. Na řadu přišla přísaha, v níž se kandidát mimo jiné zavázal k návštěvě mimořádných disputací nových mistrů a přednášek mistrů regentů nejméně třikrát týdně po dobu jednoho roku. Kromě toho mu přísaha ukládala disputovat od nejbližšího postu až do Květné neděle jednu kvestii a jedno softma týdně a po dva roky konat z povolených knih přednášky i cvičení. Ke studijním povinnostem, z nichž je na první pohled patrný význam připisovaný disputacím, přistupovaly další závazky týkající se soukromých přednášek, řádného chování a náležitého oděvu při univerzitních slavnostech.

Profesor, který žáka představil fakultní kongregaci, stával se zpravidla i jeho promotorem. Kandidát bakalářského gradu při počátku aktu seděl ještě mezi studenty a jako jeden z nich řešil položenou otázku – kvestii. Svou odpověď, tzv. pozici, musel pronést spatra a přijatelně pak vyvrátit vznesené námítky či pochyby. V soudobém akademickém prostředí označoval termín determinance nejen tento formální postup, ale i celou bakalářskou promoci. S pedelovou asistencí pak kandidát zaměnil studentský plášťík za bakalářský tabard a zopakoval část své přísahy učiněné již při prezentaci. Celý akt vyvrcholil pochvalnou řečí, tzv. rekomendací, v jejímž závěru promotor jménem fakulty udělil bakalářskou hodnost.

Mistr Jan z Mýta si za téma své latinské promluvy při bakalářské promoci Jana Husa, která se roku 1393 odehrála kolem svátku sv. Martina, zvolil výrok z Aristotelova spisu *O sofistikých důkazech*. Promotor si téma dosti svévolně upravil. Zatímco Aristoteles řešil softma „churavý je zdravý“, náš mistr uzdraveného churavého nahradil „pracujiám“. Jeho záměrem bylo doložit, že tak jako se tělo posiluje a uzdravuje tvrdou prací, získává se zdraví ducha neustálým intelektuálním cvičením. Jméno studentova rodiče promotorem poskytl o příležitosti žertovně pojednat o základu slova, zmínit zásluhy „kapitolských“ hus na záchraně starověkého Říma, vyzdvihnout všestrannou užitečnost těchto zdomácněných práků a vyzvat studenta, aby na večerní pohoštění nechal připravit vatomartinskou husu.²⁰

Požádavky kladené na kandidáty mistrovského gradu se odlišovaly jednak vyšší náročností, jednak splněním zvláštní podmínky řádného původu z manželského lože. Pokud ho kandidát nemohl odpráshnout, musel sičas obstarat papežskou milost, tzv. dispens. Průběh zkoušky (*Tentamen*) byl obdobný jako při bakalářském examenu, avšak s tím rozdílem, že mezistupněm k promoci bylo udělení licence k univerzitním lekcím bez jakéhokoli omezení. Po složení předepsané přísahy byl napřesim kandidát představen kandiděti nebo jeho

zástupci, z jejichž rukou pak obdrželi licenciát svobodných umění. Z tohoto pověření však ještě nevyplývala plnoprávná účast při samosprávě fakulty, jejíž nezbytnou podmínkou bylo získání mistrovského gradu. Za skutečný počátek fakulního členství se považovalo předání mistrovských insignií, tj. biretu, rukavic a prstenu, při slavnostní promoci.

Jan Hus se při mistrovském tentamenu v lednu 1396 umístil na desátém místě z 22 bakalářů. Výsledek to byl veelku průměrný, snad i proto, že Hus na rozdíl od Jakoubka ze Střbra a některých svých dalších kolegů, s nimiž získal první grad, zkoušky neodkládal. Přesto asi k nějakému odkladu promoce došlo, zřejmě kvůli odloženému zaplacení poplatků za lekce a tax, jak tomu bylo u tří bakalářů z jeho skupiny. Z pěti bakalářů domácího národa dva promoval na mistry Stanislav ze Znojma. O ostatních tří se záznam o promoci v Knize děkanů nevykazuje, což bylo dosti běžné. Všichni tři, vedle Husa i Řehoř Lvův z Prahy a Zdeněk z Labouně, mistrovský titul nesporně obdrželi.

Většina Husových životopisců je zajedno, že Husovým učitelem a snad i promotorem byl zmíněný již mistr Stanislav ze Znojma. Jeho německou národnost nelze vyloučit, zvláště když dal v roce 1382 přednost zápisu na blízké vídeňské univerzitě. Oba artistické tituly získal ale v Praze, druhý v roce 1388. Stanislav, jak dokládají jeho traktráty o univerzálích, byl jistě vynikající logik a zdá se, že i doby učitel přitahující studenty svou vnímavostí pro nové intelektuální podněty. Hus měl blízko i k Štěpánovi z Pálče, mistru od roku 1391, který snad ještě v době jeho studií začal vykládat traktrát *O univerzálích* Jana Wyclifa. Jméno tohoto oxfordského profesora nás bude provázet až do konce Husova života, zatím by však bylo předčasně jeho myšlení představit. Zapomenout nelze ani na mistry Jana z Mýra, Mikuláše z Litomyšle a Štěpána z Kolína.²¹ U kterého z vyjmenovaných profesorů si Hus povinně knihy zapsal, není známo. A protože výklady Husových učitelů se nedochovaly nebo zatím nebyly rozpoznány, nemůžeme ani posoudit, jak náročné či podnětné byly.

Statuta všem novým mistrům bez výjimky předpisovala dvouleté působení (tzv. *biennium*) na mateřské fakultě po obdržení licence. Teprve po uplynutí této doby se Hus musel rozhodnout, zda zůstane na fakultě jako řádný profesor, tzv. magister regens, což bylo většinou spjato s pokračováním ve studiu na vyšších fakultách. Jelikož na dráhu kněze se pro svůj věk zatím mohl jen připravovat a protože zatím pro něho nepřicházelo v úvahu ani působení na katedře, Hus se od roku 1398 stal jedním z řádných profesorů českého národa. Tato korporace sdružovala studenty, bakaláře a mistry pocházející z Čech, Moravy, Uher i jihoslovanských oblastí. Rozumělo se tudíž samo sebou, že šlo o „národ“ ve smyslu teritoriálním, k němuž náleželi i Němci pocházející z těchto území. Hus se musel nechat zapsat do pospolitosti českého národa ještě před svým zápisem do univerzitní matry a dále pak dodržovat psané i neepsané zvyklosti, jež z příslušnosti k této univerzitní korporaci vyplývaly.²² Teprve

jako mistr *regens* se Hus stal jejím plnoprávným členem a mohl být volen do fakulních zkušebních i jiných komisí. Skutečně tomu tak bylo. Již v zimním semestru 1398/1399 byl za český národ zvolen do čtyřčlenné zkušební komise k bakalářským zkouškám, krátce na to vymohl pro bakaláře Jeronýma Pražského dvoutletý odklad magisterského studia a 9. března 1399 promoval svého prvního bakaláře, jímž byl Mareš z Knína.²³ Oba zmínění bakaláři měli v Husově životě sehrát významné role.

Kde zůstaly šachy zmíněné v titulu? Dostáváme se k nim až v závěru, i když patřily k Husovým volným chvílím od jeho vstupu do latinské školy až po vysvěcení na kněze. Hus to alespoň sám naznačil v dopise oblíbenému mladšímu kolegovi mistru Martinovi z Volyně. Pro mllosrdenský Ježíše Krista Martina prosil, aby ho nenásledoval v žádne lehkomyšlnosti, kterou u něho mohl vidět. Co tím mínil, pivo, kostky či snad ženy? V mládí proč ne, tehdy ho ještě nesvazovaly závazky kněžského svěcení, a nemusel tak jít věřícím příkladem. Sám se v dopise Martinovi přiznal jen k šachům, které hrával rád a tak často, že tím promíhal hodně času „a mnohokrát jiné i sebe tou hrou k hněvu nešťastně popouzel“.²⁴ Hus pro lenošení užíval sloveso „prázdnicí“ čas.²⁵ Tak tomu bylo a dodnes je o školních prázdninách. K načerpání sil jinak byly určeny sedmé dny v týdnu s příznačným názvem neděle. O nedělích však studenti a jiní „prázdnicí“ rozhodně nelenořili, naopak chodili po krčmách a hampejzech, hráli kostky a, jak již víme, i šachy. Pokud se obě hry hrály o peníze, Hus je považoval za hříšnou zábavu, jinak je, podobně jako jiné hry a radovánky neodsuzoval, protože po těžké práci pomáhaly obnovit síly.²⁶

Více k šachům v Husově životě povědět nemůžeme. Na prahu 15. století tak končí výklad první kapitoly, v níž ověřené výpovědi pramenů bylo až příliš často to třeba doplňovat tu více, tu méně důvěryhodnými domněnkami.